

LUKIJALLE

Tämä teos kertoo henkirikoksen jättämistä jäljistä uhrien omaisiin ja läheisiin. Henkirikoksen jäljet painuvat syvälle uhrin lähipiiriin elämän eri osa-alueisiin. Elämä jakautuu kahteen ajanjaksoon: aikaan ennen henkirikosta ja aikaan sen jälkeen. Elämä ei palaa ennalleen, vaan se on täysin toisenlaista kuin ennen. Arkipäivistä puuttuu yksi rakas läheinen, eikä juhlapyyhiä ja syntymäpäiviä enää vietetä entisellä kokoonpanolla. Aiempi työelämä yhteisöineen saattaa vaihtua työkyvyttömyydeksi ja sosiaalisesti tyhjiöksi. Terveystilaa ja ihmissuhteita koetellaan, ja taloudelliset huolet voivat viedä voimia. Kaiken yllä leijuu tosiasia läheisen menehtymisen syystä: kuoleman on aiheuttanut toisen ihmisen tekemä väkivalta. Henkirikos on rikoksista julmin ja vakavin. Voimakkaimmin ja pysyvimmän sen seuraukset koskettavat uhrin lähiomaisia. Henkirikos ei unohdu koskaan.

Teoksessani saavat äänen henkirikoksessa perheenjäsenensä menettäneet ihmiset. Nämä haastateltavani ovat eri-ikäisiä, ja heidän joukossaan on opiskelijoita ja eläkeläisiä sekä monenlaisissa ammateissa työskenteleviä. He asuvat eri puolilla Suomea, osa suurissa kaupungeissa ja osa pikkupaikkakunnilla. Heille yhteisiä ominaisuuksia ovat avoimuus, rohkeus ja auttamishalu. He ovat halunneet kertoa elämästään, kokemuksistaan sekä sisimmistä, kipeimmistä tunteistaan minulle ja minun välitykselläni sinulle, tämän teoksen lukijalle.

Henkirikoksen jälkeistä aikaa haastattelemani omaiset kuvaavat sumuiseksi ja epätoden tuntuiseksi. Rakkaan läheisen kuolemasta on omaiselle seurannut tuskainen kamppailu pitää itsensä järjissään ja voimissaan – tai edes hengissä. ”En enää pidä ihmisestä lajina.” Näin sanoi 18-vuotiaan lapsensa menettänyt haastateltavani. Hänen lauseensa kertoo henkirikoksen aiheuttamasta luottamuksen menettämisestä ih-

miseen ja perusturvallisuuden järkkymisestä. On pelottavaa joutua tajuamaan, miten kauheisiin tekoihin ihminen kykenee. Ihminen pystyy tappamaan ja murhaamaan toisen ihmisen. Omaan läheiseen kohdistettu henkirikos konkretisoi ihmisen julmuuden äärimmäisen rankalla tavalla.

Toinen omainen kuvailee kertomuksessaan henkirikosta seuranneen elämän olevan kuin jumittamista matalassa kaivossa. Kaivoon ei uppoa, mutta poiskaan sieltä ei pääse. Oma todellisuus on musta helvetti, josta ei pääse irtautumaan, ja ulkopuolinen maailma on tuolla jossain, tavoittamattomissa.

Kolmannelle omaiselle henkirikoksesta on koitunut perheettömyys. Tämä kaksi lastaan haudannut äiti on käsitellyt surua ja tulevaisuudettomuuden tunnetta vertaistensa kanssa. Lohdun lisäksi hän on löytänyt vertaisistaan ystäviä. Lopulta kukaan ei sittenkään ole yksin. On mahdollista löytää toinen saman kokenut ja samaa jakava.

Henkirikoksen vuoksi uhrin omainen joutuu osalliseksi rikos- ja oikeusprosessiin. Asianomistajana hän joutuu asioimaan poliisin, lakimiehen ja tuomioistuimen kanssa. Poliisilaitoksella asioiminen on pelottavaa ja hämmentävää, kun tilanteeseen joutuu henkirikosjutun asianomistajana. Poliisin esitutkinta antaa valmistuessaan asianomistajalle aineksia käsitellä tapahtunutta. Parhaassa tapauksessa uhrin omaiset saavat tarkkaa tietoa teosta, sen syistä ja taustoista, jolloin tapahtuneen työstämistä eivät hidasta loputtomat avoimet kysymykset. Aina henkirikoksen motiivi ei kuitenkaan selviä. Tekijä ei pysty sanomaan motiiviaan tai ei halua kertoa tekonsa vaikuttamista. Hänen ainut selityksensä voi olla: ”Päässäni pimahti.” Silloin epä tietoisuus henkirikoksen syistä ja tekoon johtaneista tapahtumista jää kalvamaan uhrin omaisen mieltä. Haastateltavani kertovat epä tietoisuuden ja avoimiksi jääneiden kysymysten sietämisestä ja toiveista saada ratkaisuja – ajasta, jolloin on pakko vain odottaa.

Poliisin esitutkinnan jälkeen henkirikosjuttu etenee syyttäjälle syyteharkintaan ja syytteen nostamisen jälkeen käräjäoikeuden käsiteltäväksi. Oikeudenkäyntiin asianomistajana osallistuminen on usealle tavalliselle kansalaiselle ainutkertainen kokemus. Yhden tai useamman oikeusasteen käsittelyn jälkeen tuomion saatua lainvoimaisuutensa voi käydä niin, ettei teosta langettu tuomio vastaa uhrin omaisen oikeusta-

juu. Haastateltavillani on ollut tarve kertoa tarkoin oikeusprosessista ja tuomioihin liittyvistä ajatuksistaan. Heidän mielipiteensä on syytä ottaa vakavasti. Tuomioistuimen tulisi palvella kansalaisia yhdenvertaisesti ja oikeudenmukaisesti. Vaikuttaako oikeuslaitoksemme asianomistajan näkökulmasta silti toisinaan vääryyslaitokselta?

Tätä teosta varten haastattelemini omaisten motiivi tarinoidensa kertomiseen on ollut kahtalainen. Ensinnäkin he toivovat muutoksia. He näkevät parantamisen paikkoja lainsäädännössä, viranomaisten toimintatavoissa ja oikeusistuntojen käytännön järjestelyissä. He tahtovat epäkohtiin parannuksia. Toivon kirjan virittävän uudistuksille suotuisaa ilmapiiriä. Käytäntöjä voidaan muuttaa ja kehittää, kunhan epäkohdat ensin tunnistetaan ja tunnustetaan. Haastateltavani tiedostavat, ettei mikään mahdollinen lakipykälän tai käytännön toimintatavan muutos enää helpota heidän tilannettaan. Sen sijaan he toivovat, ettei kukaan joutuisi kokemaan samaa, minkä he itse esimerkiksi ilman kriisiapua jääneinä tai vuosien ajan lainvoimaista tuomiota odottaneina ovat joutuneet käymään läpi.

Toiseksi haastateltavani haluavat auttaa muita. Heistä on tärkeää kertoa omista kokemuksistaan, jotta joku yksinään kamppaileva tietäisi, ettei sittenkään ole ainut vastaavanlaiseen tilanteeseen joutunut. On mahdollista löytää kohtalotoveri ja saada vertaistukea kahden kesken juttelemalla tai voi hakeutua vertaistukiryhmien keskusteluihin ja viikonlopputapaamisiin. On mahdollista itkeä toisen olkaa vasten ja nauraa yhdessä. Voi tulla kuulluksi ja kohdatuksi niin ihmisenä kuin henkirikoksen uhrin läheisenä. Haastateltavat ovat halunneet kertoa myös psyykkisistä oireistaan ja tuntemuksistaan, jotka aluksi ovat heitä jopa pelottaneet. Kun he ovat saaneet selityksen ja nimityksen oireilleen, niitä on ollut helpompi sietää ja käsitellä. On hyvä muistaa, että henkirikos on uhrin läheiselle traumaattinen tapahtuma. Oudot, poikkeuksellisen voimakkaat reaktiot ovat mahdollisia.

Haastateltavieni elämä henkirikoksen jälkeen ei ole sisältänyt pelkkää tuskaa ja toivottomuutta. Elsan, Päivin, Teijan, Riitan, Marjutin, Päivin ja Miikan, Jaakon ja Liisan, Jaanan sekä Stiinan kertomuksissa pilkahtelee myös ilo ja pienten, kauniiden asioiden ja läheisten ihmisten arvostus. Ennen muuta heidän kertomuksistaan välittyy sitkeys, tulevaan kurkotaminen ja urheus oman arjen sekä oman hyvinvoinnin hoitamisessa.

Lukijaa kiinnostanee, miksi kirjan sivuille ovat päätyneet juuri näiden henkirikosten uhrien omaiset kertomuksineen. Löysin haastateltavia kahdella tapaa. Otin oma-aloitteisesti yhteyttä muutamaan omaiseen. Heistä osa kieltäytyi haastattelusta, ja osa suostui siihen. Suuri osa haastateltavista otti itse yhteyttä minuun kuultuaan tai luettuaan kirjahankkeestani. Jokainen omainen teki itsenäisesti päätöksensä tarinansa kertomisesta. Omaiset ja muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta myös uhrit esiintyvät tekstissä omilla etunimillään. Osa omaisista päätti nimien esiin tuomisesta nopeasti. Muutama harkitsi pidempään, mutta päätyi etunimensä julkistamiseen. Perustelut kuuluivat: "Eihän minulla mitään hävettävää ole" tai "Kaikkihan minut ja tämän jutun jo tietävät". Päätimme yhdessä haastateltavieni kanssa olla paljastamatta osallisten asuinpaikkoja tai henkirikoksen tapahtumapaikkakuntia. Paikkakuntien yksilöinti ei toisi lisäarvoa kertomuksille, mutta se mahdollisesti veisi asianosaisten yksityisyyden.

Omilla etunimillään esiintyvien henkilöiden lisäksi olen haastatellut henkirikosuhrien omaisia, jotka tahtovat pysyä tunnistamattomina. Näistä omaisista seitsemän olen haastatellut kasvokkain ja yhden omaisen kanssa olen vaihtanut sähköpostiviestejä. En ole koostanut heidän kertomastaan kokonaisia tarinoita, vaan heidän sitaattejaan ja otteita heidän kokemuksistaan on poliisityötä, oikeusprosessia, rikosuutisointia, psyykkisiä seurauksia ja vertaistukea käsittelevissä luvuissa. Näiden henkilöiden kertomaan viittaa sanoilla "eräs" tai "anonyymi" haastateltava. Vaikka tunnistamattomina pysyttelevien omaisten kommentit jäävät kirjan kokonaisuudessa sivuosaan, pidän heiltä saamiani tietoja ja mielipiteitä yhtä arvokkaina kuin muilta haastateltavilta saamaani aineistoa. Jokainen haastattelu, tapaaminen ja viestin vaihtaminen on syventänyt kokonaiskuvaa aiheestani.

Yllä mainitsemissani poliisityötä, oikeusprosessia, rikosuutisointia, psyykkisiä seurauksia ja vertaistukea käsittelevissä luvuissa on aineistoa myös omalla etunimellä tarinansa kertoneilta omaisilta. Kaikkia heidän sitaattejaan en ole kuitenkaan tunnistettavasti liittänyt kyseiseen haastateltavaan. Käytännöstä olemme yhdessä sopineet yksityisyyden suojaamiseksi.

Teoksessa käsiteltävien henkirikosten uhrin ovat valtaosin nuoria henkilöitä. Tämä on sattumaa. Nuorten ikäryhmään kuuluvat eivät tilastojen mukaan ole poikkeuksellisen suuressa vaarassa joutua henkirikoksen kohteeksi. Esillä olevat henkirikokset eivät myöskään edusta läpileikkausta suomalaisesta henkirikoksesta, jonka piirteisiin lukija voi tutustua Johdanto-osuudessa. En ole valinnut käsiteltävikseni tapauksia henkirikoksen tekotavan, erikoisen motiivin tai teon sensaatiomaisuuden vuoksi. Tärkein kriteeri on ollut haastateltavien suostumus heitä koskettavan tapauksen julkiseen käsittelemiseen ja heidän oma halunsa kertoa tarinansa.

Henkirikoksista ja niiden taustoista kerron vain sen, mikä kulloisenkin tarinan kokonaisuuden ymmärtämiseksi on tarpeen. Henkirikoksen teonpiirteiden tai teon olosuhteiden selittämistä tärkeämpää on uhrien omaisten tunteiden, kokemusten ja mielipiteiden esiin tuominen. Tarinoissa eivät tule esiin henkirikoksista tuomittujen nimet. Henkirikoksiin syyllistyneet ovat teoillaan aiheuttaneet sen, että nämä tositarinat ovat tulleet kerrotuiksi. He ovat silti kertomusten sivuosissa, enkä pidä tässä yhteydessä oleellisena julkistaa heidän nimiään.

Kokemusasiatuntijoiden lisäksi olen teostani varten haastatellut muutamaa työssään henkirikosuhrien omaisten kanssa paljon tekemisissä olevaa henkilöä. Näiltä ammattilaisilta halusin kysyä asioista, joita olin jäänyt pohtimaan omaisten kanssa keskusteltuani. Omaiset olivat kertoneet minulle esimerkiksi poliisien käyttäytymisestä suruviestin tuomisen yhteydessä ja oikeudenkäynnin aiheuttamasta tyrmistyksestä. Niinpä tahdoin selvittää muun muassa, millainen näkökulma poliisilla on kuolinviestin viemiseen ja miten oikeudenkäynnissä mukana oleva tukihenkilö voi helpottaa asianomistajan oloa. Olin myös kuullut omaisten samankaltaisista kehollisista ja psyykkisistä oireista ja halusin tietää, oliko tulkinnoilleni niiden yleisyydestä perusteita. Kirjan sisältämät ammattilaisten näkemykset avaavat paitsi omaisten psyyken toimintaa ja heidän osallisuuttaan rikos- ja oikeusprosessissa myös ammattityöntekijän ja omaisen kohtaamisen erityislaatuista.

Henkirikoksen tapahduttua poliisi toimittaa uhrin omaisille kuolinviestin. Kohtaaminen on monella tapaa merkityksellinen. Omaiselle on tärkeää saada poliisilta kiireettömästi ja tarkasti annettuja vastauksia tapah-

tuneesta mutta myös empatiaa ja tietoa kriisi- sekä muusta avusta. Poliisi puolestaan tarvitsee tietoa uhrista ja hänen elämästään tutkiakseen rikosta ja selvittääkseen sen mahdollisimman nopeasti. Hiljattain eläkkeelle jääneellä Helsingin poliisin rikosylikomisario Juha Rautaheimolla on neljän vuosikymmenen kokemus poliisin työstä. Hän tutki Helsingin poliisin väkivaltarikosjaoksessa eli niin kutsutussa Murharyhmässä uransa aikana satoja henkirikoksia ja kohtasi lukemattoman määrän uhrien omaisia.

Psykoterapeutti Sirpa Tapio ja traumapsykoterapeutti Soili Poijula kuuluvat alallaan Suomen kokeneimpiin henkirikosten uhrien omaisten parissa työskenteleviin psykologeihin. Poijula on tehnyt kansainvälises-tikin merkittävät tutkimukset, joista toinen koski Myyrmannin räjähdys- sen uhrien ja omaisten psyykkistä selviytymistä sekä hoidon merkitys- tä ja toinen henkirikosuhrien perheenjäsenten selviytymistä. Poijula ja Tapio kertovat henkirikoksen aiheuttamasta traumaattisesta kriisistä, suruprosessista ja traumaattisen kriisin vaikutuksista ihmisen koko ke- hoon. He tuovat esiin ihmisen kyvyn jatkaa elämässä eteenpäin.

Vertaistuki ja vapaaehtoistoiminta vertaisten parissa ovat ohjanneet lähes kaikkien haastateltavieni toipumisen reittiä. Työntekijän näke- myksistä vertaistukeen kertoo tiiviisti omaisten kanssa työskentelevä Huoma ry:n eli Henkirikoksen uhrien läheiset ry:n toiminnanjohtaja Sanna Kalajanniska. Kalajanniskan huomioita ja mielipiteitä esiintyy myös oikeusprosesseja käsittelevässä luvussa, joka muilta osin perustuu haastateltavieni näkemyksiin sekä rikostoimittajana ja Rikosuhripäivys- tyksen toiminnassa mukana olleena omaksumaani tietoon.

Rikosuhripäivystys auttaa henkirikosten uhrien omaisia muun muas- sa tarjoamalla mahdollisuuden saada tukihenkilön mukaan esitutkin- ta- ja oikeusprosessiin. Tukihenkilön rooli voi asiakassuhteen mukaan muodostua hyvinkin monipuoliseksi. Rikosuhripäivystyksestä olen haastatellut Lounais-Suomen aluetoimiston aluejohtaja Tiina Rantasta ja toiminnanohjaaja Leila Taipaleta.

Kirkkoa voi kutsua kuoleman asiantuntijaksi. Seurakuntien ja kirkon näkökulmaa henkirikoksen uhrien omaisten kohtaamiseen ja auttami- seen sekä väkivaltaisen kuolintavan erityisyyttä avaavat sairaalapastori Marjatta Orava Rovaniemen seurakunnasta ja Sami Puumala kirkkohal- lituksesta.

Jokainen henkirikoksen lähipiirissään kokeva joutuu tavalla tai toisella kosketuksiin julkisuuden kanssa. Oma tapaus ei välttämättä iskeydy lööppeihin ja etusivuille asti, mutta henkirikoskuolema päätty tavallisesti ainakin pikku-uutiseksi sanoma- tai verkkolehteen. Käsittelen rikosten uutisointia omassa luvussaan, mutta aihe vilahtelee myös omaisten kertomuksissa ja tutkinnanjohtajana toimineen rikosylikomisarion puheissa.

Estääkseni lukijalle syntyviä väärinkäsityksiä selvennän muutamaa kirjassa käyttämäni sanaa. Ensinnäkin henkirikoksesta esiintyy toisinaan yleiskäsite surmateko. Tällöin en viittaa rikoslaissa määriteltyyn surma-rikosnimikkeeseen, sen tekijään ja uhriin vaan ylipäättään henkirikokseen, henkirikoksen tekijään ja sen kohteeksi joutuneeseen henkilöön. Toiseksi puhun joissain yhteyksissä henkirikosuhrin omaisesta ja toisissa yhteyksissä kirjoitan henkirikosuhrin läheisestä. Omaiseksi voidaan nimittää pääasiassa perheenjäseniä ja joissakin tapauksissa myös muita läheisiä sukulaisia. Käyttäessäni sanaa omainen tarkoitukseni ei ole poissulkea ajatusta, että henkirikoksen vaikutukset voivat omaisten ohella vaikuttaa yhtä voimakkaasti ja traumaattisesti myös uhrin läheisiin, jotka eivät ole varsinaisia perheenjäseniä. Tapauksesta riippuen uhrin muilla läheisillä on saattanut olla kiinteämpi suhde uhriin kuin perheenjäsenillä. On tärkeää muistaa, että myös uhrin läheiset ovat oikeutettuja saamaan apua ja tukea. Uhrin läheisten ja omaisten asemat kuitenkin poikkeavat toisistaan juridisesti. Perhesuhteista riippuen vain uhrin tietyillä omaisilla on rikos- ja oikeusprosessissa asema henkirikosjutun asianomistajana (ks. tarkemmin s. 201). Kaikki kirjassa tarinansa kertovat ovat perheenjäseniensä kohdistuneeseen henkirikokseen liittyen olleet asianomistajan roolissa. Kolmanneksi selvennän sanoja epäilty, syytetty, vastaaja, tekijä ja tuomittu. Mahdollista henkirikoksen tekijää tulee nimittää teosta epäillyksi. Epäilystä tulee syytetty eli vastaaja, kun hän joutuu vastaamaan epäilystä rikoksesta tuomioistuimessa. Kun tuomio on langetettu, eikä siitä valiteta seuraavaan oikeusasteeseen tai hovioikeuden jälkeistä valituslupaa korkeimpaan oikeuteen ei myönnetä, tulee tuomiosta lainvoimainen. Tällöin henkilöstä voidaan puhua henkirikoksen tekijänä ja rikoksesta tuomittuna. Tämä johdonmukaisuus ei täsmää kaikissa kirjan omaistarinoina. Joissain tapauksissa uhrin omai-

set saivat jo pian teon jälkeen tietää henkirikoksen tekijän, joka tunnusti teon ja jota vastaan poliisilla oli kiistatonta näyttöä. Tämän vuoksi tarinoissa toisinaan puhutaan jo ennen oikeudenkäyntiä ja tuomiota tekijästä tai surmaajasta.

Kirjassa esiintyy muutama runsaasti julkisuudessa käsitelty henkirikos. Tapauksiin liittyvät henkilöt ovat rikos- ja oikeusuutisointia seuraavalle yleisölle tunnistettavia. Jos lukijana tunnistat tapahtumia ja yhdistät ne tiettyihin asianosaisiin, toivon, että kunnioitat kyseisten ihmisten yksityisyyttä ja uhrien muistoa.

IKKAALISISSA HELMIKUUSSA 2017

Elina Välimäki